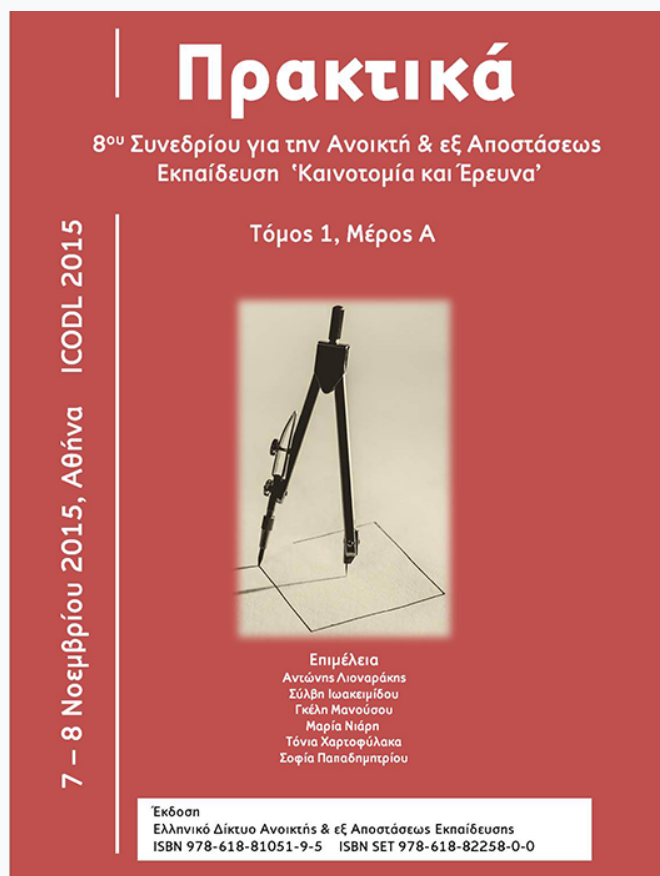

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 8, Αρ. 1Α (2015)

Καινοτομία & Έρευνα στην Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση & στις Τεχνολογίες Πληροφορίας & Επικοινωνίας

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση και συναισθήματα εκπαιδευομένων: μελέτη περίπτωσης για το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Σωτήρης Τουβλατζής, Μιχαήλ Καλογιαννάκης

doi: [10.12681/icodl.17](https://doi.org/10.12681/icodl.17)

**Εξ αποστάσεως εκπαίδευση και συναισθήματα εκπαιδευομένων:
μελέτη περίπτωσης για το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο**

**Distant learning and learners' emotions:
a case study about the Hellenic Open University**

Σωτήρης Τουβλατζής

Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Msc Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
stouvlatzis@gmail.com

Μιχαήλ Καλογιαννάκης

Επίκουρος Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης
mkalogian@edc.uoc.gr

Abstract

The purpose of this research is to investigate the emotions experienced by learners of the Hellenic Open University (HOU) during their studies. Furthermore, the factors that create positive or negative feelings to the learners are investigated, such as Information and Communication Technology (ICT), group meetings and written assignments. Data collection was carried out via a suitable questionnaire and semi-structured interviews. The sample of the research consisted of undergraduate and post-graduate students of the Hellenic Open University in particular 122 students answered the questionnaire and another four (4) post-graduate students participated in the interviews. Finally, this paper confirms the dominant place occupied by emotions in the learning process, a place that was until recently entirely attributed to reason.

Key-words: *Distant Learning, Learner's Emotions, Hellenic Open University, , tutor-counsellor, ICT*

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα έχει βασικό σκοπό τη μελέτη των συναισθημάτων που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Παράλληλα, διερευνούνται παράγοντες που δημιουργούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα στους εκπαιδευόμενους όπως οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), οι Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις (ΟΣΣ), οι γραπτές εργασίες και οι εξετάσεις. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός κατάλληλα διαμορφωμένου ερωτηματολογίου και ημιδομημένων συνεντεύξεων. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 122 προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές του ΕΑΠ και 4 μεταπτυχιακοί φοιτητές του ΕΑΠ οι οποίοι συμμετείχαν στη διαδικασία των συνεντεύξεων. Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν την κυρίαρχη θέση που κατέχουν τα συναισθήματα των εκπαιδευομένων τόσο στην πορεία όσο και στην ολοκλήρωση των εξ αποστάσεως σπουδών τους. Η σημασία αυτή των συναισθημάτων αποδιδόταν μέχρι πρόσφατα εξ ολοκλήρου στη λογική και σε διάφορες επιμέρους ανθρώπινες νοητικές λειτουργίες.

Λέξεις-κλειδιά: *Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Συναισθήματα Εκπαιδευομένων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Καθηγητής-Σύμβουλος, ΤΠΕ*

1. Εισαγωγικά στοιχεία

Στις μέρες μας το πεδίο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης επεκτείνεται παγκόσμια με γεωμετρικούς ρυθμούς σ' όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης (Holcomb, King & Brown, 2004). Παρόλα αυτά η εξ αποστάσεως εκπαίδευση καλείται να αντιμετωπίσει μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις που η ίδια η σύσταση της εξ ορισμού της δημιουργεί: την έλλειψη της άμεσης επαφής μεταξύ εκπαιδευομένων και Καθηγητή-Συμβούλου (ΚΣ) (Berenson, Boyles & Weaver, 2008). Είναι γνωστό ότι η παραδοσιακή εκπαίδευση περιέχει την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία, την οπτική επαφή, τον τόνο της φωνής, τη στάση του σώματος και τις εκφράσεις του προσώπου. Όμως, όλες αυτές οι μη λεκτικές εκφράσεις χάνονται συνήθως στο περιβάλλον της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης δημιουργώντας εσφαλμένα την εντύπωση ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στερείται συναισθημάτων (Vrasidas & Zembylas, 2003; Jones & Issroff, 2005).

Τα τελευταία χρόνια η παιδαγωγική έρευνα δίνει ολοένα και μεγαλύτερη έμφαση στην κατανόηση του συναισθήματος σε σχέση με τις διαδικασίες της μάθησης ενισχύοντας την άποψη ότι το συναίσθημα και η λογική είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση των μαθησιακών εμπειριών. Χαρακτηριστικά, θεωρείται ότι το να κατανοήσουμε τη φύση του συναισθήματος και την επίδρασή του στη μάθηση μπορεί να βοηθήσει την ίδια τη μαθησιακή διαδικασία (Dirkx, 2008). Επομένως, τα συναισθήματα δεν μπορούν να ληφθούν ξέχωρα από την εμπειρία της μάθησης (Lehman, 2006) αφού διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο (Baumeister, DeWall & Zhang, 2007). Επιπρόσθετα, ο Dirkx (2001) σε έρευνά του για το ρόλο των συναισθημάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία αναγνωρίζει τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα συναισθήματα και την εκπαίδευση ενηλίκων.

2. Συναισθήματα και μάθηση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

Στις μέρες μας, παραμένει διάχυτη η εντύπωση ότι απουσιάζουν τα συναισθήματα των εκπαιδευμένων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση. Πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο θετικών και αρνητικών συναισθημάτων που άλλοτε εμποδίζουν και άλλοτε προωθούν τη μαθησιακή διαδικασία (Conrad, 2002; O'Regan, 2003; Hara & Kling, 2003; Rovai & Wighting, 2005; Derks, 2007; Zembylas, 2008; Angelaki & Mavroidis, 2013). Αναμφίβολα, οι διαδικασίες της μάθησης αποτελούν βασικό στοιχείο της εκπαιδευτικής έρευνας ωστόσο οι συναισθηματικές εμπειρίες των εκπαιδευομένων αποτελούν μια δυναμική που έχει παραμεληθεί στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Cleveland-Innes & Campbell, 2012).

Από τους Rice και Love (1987) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση εμφανίζεται ως λιγότερο συναισθηματική και περισσότερο ως απρόσωπη σε σύγκριση με την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία έως σήμερα έχουν αλλάξει πολλά σε σχέση με το ρόλο και την επίδραση των συναισθημάτων στην εξ αποστάσεως μάθηση. Στην έρευνα των Hara & Kling (2003) μελετήθηκε η «αγωνία» που νιώθουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και διαπιστώθηκε ότι το βασικό στοιχείο το οποίο ενδιέφερε τους εκπαιδευόμενους ήταν να λαμβάνουν άμεση και σαφή ανατροφοδότηση καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος. Οι Juutinen & Saariluoma (2010) μελέτησαν τα συναισθηματικά εμπόδια που βρίσκουν μπροστά τους οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι σ' ένα διαδικτυακό εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Όπως συμπέραναν, τα συναισθήματα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και εκείνα τα οποία κυριάρχησαν ήταν το άγχος, η ικανοποίηση, η απογοήτευση και η περηφάνια

(Juutinen & Saariluoma, 2010). Η συναισθηματική κατάσταση των εκπαιδευομένων σχετίζεται άμεσα με τη μαθησιακή τους κατάσταση και η μη εξοικείωσή τους με τη μεθοδολογία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι δυνατόν να προκαλέσει απογοήτευση, σύγχυση και να μειώσει το ενδιαφέρον τους για μάθηση (Juutinen & Saariluoma, 2010).

Στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, η αναγνώριση της σημασίας της επικοινωνίας είναι καθολική, εφόσον η επικοινωνία θεωρείται από τους ακρογωνιαίους λίθους και συνεισφέρει σημαντικά στην υπέρβαση πολλών εμποδίων (Κουστουράκης, Παναγιωτακόπουλος & Λιοναράκης, 2003). Όμως, δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις οι οποίες φανερώνουν ότι η επικοινωνία στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση εμπλέκει λιγότερο στην εκπαιδευτική διαδικασία τα συναισθήματα των εκπαιδευομένων σε σχέση με την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία. Τα συναισθηματικά βιώματα των εκπαιδευομένων δεν διαφοροποιούνται από το αν η επικοινωνία συντελείται πρόσωπο με πρόσωπο ή εξ αποστάσεως (Derks, Fischer & Bos, 2008). Τα συναισθήματα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση μπορεί μιν να εκφράζονται έμμεσα, αλλά εκφράζονται ρητά και εξυπηρετούν παρόμοιες λειτουργίες με την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία (Derks, 2007). Παρόλα αυτά, ο ρόλος τους στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει παραμεληθεί σημαντικά λόγω της κυρίαρχης θέσης που καταλάμβανε ως τώρα η λογική για την κατάκτηση της γνώσης (McFadden, 2005). Χαρακτηριστικά η Martinez (2001) αναφέρει πως αν στη διαδικασία μάθησης παραβλέψουμε τη δυναμική των συναισθημάτων και περιοριστούμε μόνο στη λογική και στις νοητικές λειτουργίες είναι πιθανό η διαδικτυακή εξ αποστάσεως εκπαίδευση να καταστεί αναποτελεσματική.

Οι καινοτομίες που δημιουργούνται από την ανάπτυξη της τεχνολογίας και των εφαρμογών τους στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Anastasiades & Iliadou, 2010) παρέχουν ένα νέο πεδίο για τη μελέτη των συναισθημάτων και της μάθησης (Cleveland-Innes & Campbell, 2012). Σύμφωνα με τον O'Regan (2003) η διαδικτυακή εξ αποστάσεως διδασκαλία και μάθηση παρέχει την ευκαιρία ενσωμάτωσης του συναισθήματος στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς ο ρόλος που διαδραματίζουν τα συναισθήματα στη μάθηση των εκπαιδευομένων είναι καθοριστικής σημασίας για την πορεία των σπουδών τους. Τα συναισθήματα που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι και η έντασή τους σχετίζονται κυρίως με τη μεθοδολογία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και με τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών (Zembylas, 2008) και αποτελούν έναν από τους βασικότερους παράγοντες για μια επιτυχημένη σχέση μεταξύ εκπαιδευομένων και Καθηγητή-Σύμβουλο (Αθανασούλα-Ρέππα, 2001).

Στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) έχει διαμορφωθεί ένα θεσμικό *habitus* (institutional *habitus*) δηλαδή μια ξεχωριστή κουλτούρα παροχής σπουδών σε σύγκριση με τα συμβατικά ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας μας (Παπαπαναγιώτου, Παναγιωτακόπουλο & Κουστουράκη, 2011). Σύμφωνα με τον Thomas (2002) ένα τέτοιο *habitus* αντανάκλαται στον ιδιαίτερο ακαδημαϊκό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα του εκάστοτε ιδρύματος επηρεάζοντας αναπόφευκτά τη συνείδηση, τις στάσεις και τις συμπεριφορές των φοιτητών του. Επιπρόσθετα, για τους Παναγιωτακόπουλο, Κουστουράκη & Λιοναράκη (2003) οι φοιτητές του ΕΑΠ είχαν θετικές αντιλήψεις για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ΑεξΑΕ) τόσο πριν από την έναρξη του προγράμματος σπουδών όσο και μετά την ολοκλήρωσή του. Οι παραπάνω ερευνητές υποστηρίζουν ότι υπάρχει επίδραση του παλιού συμβατικού συστήματος στους φοιτητές αφού μερικές φορές νιώθουν "απρόσωπο" το ΕΑΠ. Στη μελέτη τους αναδεικνύουν τα προβλήματα που ανέμεναν οι φοιτητές ότι θα τους δυσκολέψουν στην εφαρμογή της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως

Εκπαίδευσης και τα οποία είχαν να κάνουν μεταξύ άλλων με την έλλειψη επαφής - αλληλεπίδρασης με τους συμφοιτητές τους (Κουστουράκης, Παναγιωτακόπουλος & Λιοναράκης, 2003).

Σε μία άλλη ενδιαφέρουσα έρευνα σχετική με την τεχνοφοβία των φοιτητών του ΕΑΠ βρέθηκε ότι οι ΤΠΕ αποτελούν στοιχείο του πολιτισμικού κεφαλαίου ενός σημαντικού μέρους των φοιτητών (Παπαπαναγιώτου, Παναγιωτακόπουλο & Κουστουράκη, 2011). Για αυτό το λόγο δεν παρουσιάζουν το φαινόμενο της τεχνοφοβίας, η ύπαρξη του οποίου θα μπορούσε να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στην πραγματοποίηση εξ αποστάσεως προπτυχιακών σπουδών (Παπαπαναγιώτου, Παναγιωτακόπουλο & Κουστουράκη, 2011) και κατά συνέπεια να επηρεάσει να συναισθήματα των εκπαιδευομένων. Το άγχος για τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές δεν είναι κάτι στατικό που παγιώνεται, αλλά αποτελεί έναν παράγοντα που μεταβάλλεται και εξελίσσεται συνεχώς, τόσο με τις εμπειρίες του ατόμου όσο και με τα ίδια τα μέσα που του προκαλούν άγχος (Παπαπαναγιώτου, Παναγιωτακόπουλο & Κουστουράκη, 2011).

3. Μεθοδολογία

3.1 Σκοπός - Ερευνητικά ερωτήματα

Βασικό σκοπό της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των συναισθημάτων που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη φοίτησή τους στο ΕΑΠ. Ως επιμέρους στόχοι ορίζονται ο εντοπισμός των βασικών θετικών και αρνητικών συναισθημάτων που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι, οι παράγοντες που δημιουργούν έντονα συναισθήματα στους εκπαιδευομένους καθώς και η διερεύνηση της διαφοράς στα συναισθήματα μεταξύ αντρών - γυναικών εκπαιδευομένων. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφική ανασκόπηση (Conrad, 2002; O'Regan, 2003; Hara & Kling, 2003; Rovai & Wighting, 2005; Derks, 2007; Zembylas, 2008; Angelaki & Mavroidis, 2013) και βάσει του σκοπού της έρευνας θέτουμε τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιά είναι τα κυρίαρχα συναισθήματα που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια ενός εξ αποστάσεως εκπαιδευτικού προγράμματος;
- Ποιοί από τους παρακάτω παράγοντες δημιουργούν έντονα θετικά ή έντονα αρνητικά συναισθήματα: ΤΠΕ, ΟΣΣ, γραπτές εργασίες και γραπτές εξετάσεις;

3.2 Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 122 προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί εκπαιδευόμενοι του ΕΑΠ που συμμετείχαν στις ΟΣΣ στη Θεσσαλονίκη. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ερωτηματολογίου τον Απρίλιο του 2014. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις στις οποίες συμμετείχαν τέσσερις (4) εκπαιδευόμενοι μεταπτυχιακών προγραμμάτων του ΕΑΠ οι οποίοι δεν είχαν λάβει μέρος στη διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.

3.3 Ερευνητικά εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση της έρευνας ήταν ένα ανώνυμο ερωτηματολόγιο μέρος του οποίου παρουσιάζεται στο Παράρτημα Α του κειμένου μας και η ημιδομημένη συνέντευξη. Το ερωτηματολόγιο επιδόθηκε αρχικά σε οκτώ (8) εκπαιδευομένους μεταπτυχιακών προγραμμάτων που διέθεταν τα χαρακτηριστικά του δείγματος, προκειμένου να πραγματοποιηθούν όλες οι απαραίτητες διορθωτικού χαρακτήρα υποδείξεις ώστε να πραγματοποιηθεί μια πιλοτική εφαρμογή του εργαλείου. Οι παραπάνω οκτώ (8) φοιτητές δεν συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα της έρευνας.

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου αναφέρεται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά

των συμμετεχόντων, ενώ τα υπόλοιπα τρία (3) μέρη αναφέρονται στα συναισθήματα που βιώνουν εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στο ΕΑΠ καθώς και σε συγκριμένους παράγοντες που δημιουργούν αυτά τα συναισθήματα. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα στις περισσότερες ερωτήσεις μπορούσαν να επιλέξουν την απάντησή τους μέσω πενταβάθμιας κλίμακας τύπου Likert της μορφής (1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ). Όσον αφορά τα συναισθήματα που εμφανίζονταν στο ερωτηματολόγιο, οι συμμετέχοντες μπορούσαν να επιλέξουν μεταξύ πέντε (5) θετικών συναισθημάτων (χαρά, ικανοποίηση, ενθουσιασμός, εμπιστοσύνη/ασφάλεια και ανακούφιση) και πέντε (5) αρνητικών συναισθημάτων (άγχος, απόγνωση, εκνευρισμός, μοναξιά/απομόνωση και αγανάκτηση). Η επιλογή των συγκεκριμένων θετικών και αρνητικών συναισθημάτων έγινε βάσει της σχετικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Τα θετικά και αρνητικά συναισθήματα που συμπεριλήφθηκαν χαρακτηρίζονται σημαντικά τόσο από τους ερευνητές των συναισθημάτων όσο και από τις σχετικές έρευνες για τη μελέτη των συναισθημάτων των εκπαιδευομένων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Το ποιοτικό μέρος της έρευνας πραγματοποιήθηκε με την υλοποίηση των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Το πρωτόκολλο των συνεντεύξεων παρουσιάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα Β του κειμένου μας. Οι βασικοί άξονες των συνεντεύξεων ήταν οι ακόλουθοι:

- Συναισθήματα εκπαιδευομένων και εξΑΕ.
- Συναισθήματα εκπαιδευομένων και η επικοινωνία με Καθηγητή Σύμβουλο.
- Συναισθήματα και ολοκλήρωση σπουδών.

3.4 Ερευνητικά δεδομένα

Τα στοιχεία τα οποία προέκυψαν από τις απαντήσεις των εκπαιδευομένων στα 122 ερωτηματολόγια αναλύθηκαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου ανάλυσης δεδομένων τόσο σε περιγραφικό όσο και σε επαγωγικό επίπεδο. Σε επίπεδο περιγραφικής ανάλυσης των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν πίνακες κατανομής συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων, οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των παρατηρήσεων. Σε επίπεδο επαγωγικής ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν παραμετρικά κριτήρια όπως το t-test για εξαρτημένα και ανεξάρτητα δείγματα, αλλά και της ανάλυσης διακύμανσης (one-way ANOVA). Επίσης, μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε θεματική ανάλυση περιεχομένου (Βάμβουκας, 1998; Ιωσηφίδης, 2008).

4. Αποτελέσματα

4.1 Συναισθήματα των εκπαιδευομένων κατά την έναρξη των σπουδών

Αρχικά διερευνήθηκαν τα συναισθήματα που βίωναν οι εκπαιδευόμενοι κατά την έναρξη του προγράμματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, πριν ακόμη δηλαδή ολοκληρώσουν κάποια θεματική ενότητα. Σκοπός ήταν να αποτυπωθεί πόσο έντονα βίωναν τα πέντε βασικά θετικά και αρνητικά συναισθήματα (χαρά, ικανοποίηση, ενθουσιασμός, εμπιστοσύνη/ασφάλεια, ανακούφιση και αντίστοιχα άγχος, απόγνωση, εκνευρισμός, μοναξιά/απομόνωση, αγανάκτηση) στην πρώτη τους επαφή με το άγνωστο για αυτούς περιβάλλον της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις δηλώσεις των συμμετεχόντων, η έναρξη των σπουδών τους στο ΕΑΠ τους βρίσκει να βιώνουν έντονα και τα 5 θετικά συναισθήματα με κυρίαρχα τα συναισθήματα της χαράς ($M=4,10$, $SD=1,04$), του ενθουσιασμού ($M=4,07$, $SD=1,10$) και της ικανοποίησης ($M=4,02$, $SD=1,04$). Όσον αφορά τα αρνητικά συναισθήματα φαίνεται ότι οι εκπαιδευόμενοι κατά την έναρξη των σπουδών τους δεν βιώνουν ιδιαίτερα έντονα σχεδόν κανένα από τα 5 αρνητικά συναισθήματα με μοναδική

εξαίρεση αυτό του άγχους ($M=3,07$, $SD=1,34$).

4.2 Μεταβολή των συναισθημάτων των εκπαιδευομένων κατά τη διάρκεια των σπουδών

Στη συνέχεια, εξετάστηκε η μεταβολή των συναισθημάτων των εκπαιδευομένων ανάμεσα σ' αυτά που βίωσαν κατά την έναρξη του προγράμματος σπουδών τους στο ΕΑΠ και σ' αυτά που βίωσαν μετά την ολοκλήρωση μέρους των σπουδών τους. Πιο συγκεκριμένα, από το σύνολο των 10 θετικών και αρνητικών συναισθημάτων εξετάστηκαν μέσω του κριτηρίου t για εξαρτημένα δείγματα σε επίπεδο σημαντικότητας 0.05 το συναίσθημα της χαράς, της ικανοποίησης, του άγχους και της μοναξιάς/απομόνωσης καθώς αυτά ήταν τα κυριότερα συναισθήματα που αναδείχτηκαν μέσα από την ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του κριτηρίου t , η χαρά αποτελεί ένα συναίσθημα έντονο κατά την έναρξη των σπουδών ($M=4,1$, $SD=1,04$) και λιγότερο έντονο στη διάρκεια των σπουδών τους ($M=3,8$, $SD=1,12$) με στατιστικά σημαντική μείωση ($t(121)=3,088$, $p<0,05$). Αντίστοιχα, το άγχος των εκπαιδευομένων παρουσιάζει στατιστικά σημαντική βελτίωση ($t(121)=1,992$, $p<0,05$). Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευόμενοι όσο προχωρούν οι σπουδές τους καταφέρνουν να μειώσουν το άγχος τους. Όσον αφορά τα συναισθήματα της ικανοποίησης δεν παρουσιάζεται στατιστικά σημαντική μεταβολή.

4.3 Σύγκριση συναισθημάτων των εκπαιδευομένων μεταξύ της 1^{ης} και της 4^{ης} Θεματικής Ενότητας (Θ.Ε)

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ήταν η σύγκριση των συναισθημάτων των εκπαιδευομένων, μεταξύ αυτών που διένυαν την 1^η Θ.Ε και αυτών που διένυαν την 4^η Θ.Ε. Τα αποτελέσματα προέκυψαν με τη χρήση του κριτηρίου t για ανεξάρτητα δείγματα σε επίπεδο σημαντικότητας 0.05. Συγκεκριμένα, από τις μέσες τιμές της έντασης των συναισθημάτων τους φαίνεται ότι οι εκπαιδευόμενοι καθώς διανύουν την εκπαιδευτική τους πορεία από την 1^η στην 4^η Θ.Ε εξοικειώνονται με τη μεθοδολογία, το περιβάλλον και τις συνθήκες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και αυξάνεται η ένταση των θετικών συναισθημάτων, ενώ μειώνεται αυτή των αρνητικών χωρίς ωστόσο αυτή η διαφορά στα συναισθήματά τους να είναι στατιστικά σημαντική ($t(34)=-0,277$, $n.s.$). Με τη χρήση του κριτηρίου t για ανεξάρτητα δείγματα εξετάστηκε η ένταση καθενός από τα παραπάνω 4 συναισθήματα και όπως προέκυψε η διαφορά στα συναισθήματα των εκπαιδευομένων μεταξύ 1^{ης} και 4^{ης} Θ.Ε είναι στατιστικά σημαντική ($t(34)=2,177$, $p<0,05$), μόνο ως προς το συναίσθημα του άγχους. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι το συγκεκριμένο συναίσθημα εμφανίζεται πιο έντονο στους εκπαιδευομένους της 1^{ης} Θ.Ε ($M=4,14$, $SD=0,90$) ενώ μετριάζεται ο βαθμός του ($M=3$, $SD=1,31$) για τους εκπαιδευομένους που διανύουν την 4^η Θ.Ε.

4.4 Σύγκριση των συναισθημάτων χαράς, ικανοποίησης, άγχους και μοναξιάς/απομόνωσης των εκπαιδευομένων από την 1^η έως και την 4^η Θ.Ε

Στη συνέχεια, εξετάστηκαν 4 συναισθήματα ως προς τον αύξοντα αριθμό της Θ.Ε που παρακολουθούν οι εκπαιδευόμενοι. Από τα θετικά συναισθήματα εξετάστηκε αυτό της χαράς και της ικανοποίησης, ενώ από τα αρνητικά συναισθήματα εξετάστηκε το συναίσθημα του άγχους και της μοναξιάς/απομόνωσης. Από την ανάλυση διακύμανσης (One-way ANOVA) προέκυψε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στα συναισθήματα της χαράς ($F(4, 117)=5,263$, $p<0,05$), της ικανοποίησης ($F(4, 117)=5,972$, $p<0,05$) και του άγχους ($F(4, 117)=2,563$, $p<0,05$) των εκπαιδευομένων σε σχέση με την Θ.Ε που παρακολουθούν, ενώ το συναίσθημα της απομόνωσης ($F(4, 117)=1,657$, $n.s.$) δεν διαφοροποιείται κατά την πορεία τους στο

πρόγραμμα σπουδών του ΕΑΠ.

4.5 Συναισθήματα των εκπαιδευομένων και η χρήση των ΤΠΕ

Εξετάστηκε η επίδραση του ιδιαίτερου περιβάλλοντος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η χρήση των ΤΠΕ στα συναισθήματα των εκπαιδευομένων. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων παρατηρήθηκε ότι από «αρκετά» έως «πάρα πολύ» βιώνουν το συναίσθημα της χαράς 92 εκπαιδευόμενοι (75,41%), της ικανοποίησης 99 (81,15%), του ενθουσιασμού 82 εκπαιδευόμενοι (67,21%), της εμπιστοσύνης/ασφάλειας 85 εκπαιδευόμενοι (69,67%) και της ανακούφισης 77 εκπαιδευόμενοι (63,12%). Όσον αφορά τις δηλώσεις των συμμετεχόντων σχετικά με τα αρνητικά συναισθήματα παρατηρούμε ότι από «καθόλου» έως «λίγο» βιώνουν τα συναισθήματα του άγχους 70 εκπαιδευόμενοι (57,38%), της απόγνωσης 97 εκπαιδευόμενοι (79,51%), του εκνευρισμού 84 εκπαιδευόμενοι (68,85%), της μοναξιάς/απομόνωσης 88 εκπαιδευόμενοι (72,13%) και της αγανάκτησης 93 εκπαιδευόμενοι (76,23%).

4.6 Συναισθήματα εκπαιδευομένων κατά τη διάρκεια γραπτών εργασιών και ΟΣΣ

Όπως δήλωσαν οι συμμετέχοντες κατά τη διαδικασία εκπόνησης των γραπτών εργασιών φαίνεται να κυριαρχούν δύο συναισθήματα. Το συναίσθημα της ικανοποίησης ($M=3,08$, $SD=1,04$) και το συναίσθημα του άγχους ($M=3,63$, $SD=1,23$). Ακολουθούν από τα θετικά συναισθήματα η εμπιστοσύνη/ασφάλεια, η ανακούφιση και ο ενθουσιασμός, ενώ από τα αρνητικά συναισθήματα ο εκνευρισμός φαίνεται να είναι εκείνος που ακολουθεί σε ένταση ($M=2,75$, $SD=1,37$). Επίσης, με χρήση του κριτηρίου t για ανεξάρτητα δείγματα μεταξύ των μέσων τιμών αντρών - γυναικών εξετάστηκαν τα συναισθήματα που βιώνουν κατά την διαδικασία εκπόνησης των γραπτών εργασιών. Παρατηρήθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t(120)=-2,55$, $p<0,05$) ως προς το άγχος που τους διακατέχει κατά τη διάρκεια της εκπόνησης γραπτών εργασιών. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες εμφανίζονται με περισσότερο άγχος ($M=3,84$, $SD=1,17$) σε σχέση με τους άντρες ($M=3,26$, $SD=1,26$). Σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία αναδείχθηκαν από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων και τα 5 θετικά συναισθήματα χαρά, ικανοποίηση, ενθουσιασμός, εμπιστοσύνη/ασφάλεια και ανακούφιση είναι παρόντα και βιώνονται έντονα από τους εκπαιδευόμενους κατά τη διάρκεια των ΟΣΣ. Σε αντίθεση, τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια των ΟΣΣ φαίνεται να «εξαφανίζονται».

4.7 Συναισθήματα των εκπαιδευομένων και οι τελικές γραπτές εξετάσεις

Σύμφωνα λοιπόν με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων η προετοιμασία τους για τη συμμετοχή τους στις γραπτές εξετάσεις τους δημιουργούν τόσο θετικά όσο και αρνητικά συναισθήματα. Συγκεκριμένα, από τα θετικά συναισθήματα βιώνουν πιο έντονα το συναίσθημα της ικανοποίησης ($M=2,87$, $SD=1,35$) και της ανακούφισης ($M=2,70$, $SD=1,38$), ενώ από τα αρνητικά βιώνουν πιο έντονα το συναίσθημα του άγχους ($M=4,01$, $SD=1,11$) και ακολουθεί ο εκνευρισμός ($M=2,94$, $SD=1,41$). Με χρήση του κριτηρίου t για ανεξάρτητα δείγματα μεταξύ αντρών-γυναικών εξετάστηκαν τα συναισθήματα που βιώνουν κατά τη διάρκεια προετοιμασίας τους για τις γραπτές εξετάσεις και δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αντρών-γυναικών παρά μόνο όσον αφορά στο συναίσθημα του άγχους. Προέκυψε λοιπόν στατιστικά σημαντική διαφορά στις μέσες τιμές μεταξύ αντρών-γυναικών ($t(117)=-2,16$, $p<0,05$) ως προς το άγχος που τους δημιουργείται κατά την προετοιμασία τους

για τις γραπτές εξετάσεις. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες εμφανίζονται με περισσότερο άγχος ($M=4,17$, $SD=1,01$) σε σχέση με τους άντρες ($M=3,72$, $SD=1,22$).

5. Συζήτηση - Συμπεράσματα

Στο τμήμα αυτό του κειμένου μας θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε κριτικά στα δυο (2) ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Το πρώτο ερώτημα αναφερόταν στα κυρίαρχα συναισθήματα που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια ενός εκπαιδευτικού εξ αποστάσεως προγράμματος. Οι προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί εκπαιδευόμενοι του ΕΑΠ κατά την έναρξη των σπουδών τους βιώνουν κυρίως έντονα θετικά συναισθήματα όπως χαρά, ενθουσιασμό και ικανοποίηση από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Σε αντίθεση με τα θετικά, τα αρνητικά συναισθήματα είναι σχεδόν ανύπαρκτα με μοναδική εξαίρεση το άγχος που εμφανίζεται με φόντο το άγνωστο περιβάλλον της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για τους νεοεισερχόμενους κυρίως εκπαιδευόμενους στο ΕΑΠ κάτι που επισημαίνουν και οι Angelaki & Mavroidis (2013). Αντίστοιχα, στα θετικά συναισθήματα χαράς και ικανοποίησης που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι για την είσοδό τους στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο της Κύπρου αναφέρονται στην έρευνά τους οι Ζεμπύλας, Θεοδώρου και Παυλάκης (2009). Παράλληλα, ο Conrad (2002) επισημαίνει ότι οι εκπαιδευόμενοι είναι ιδιαίτερα ευχαριστημένοι όταν κατά την πρώτη τους επαφή με το διαδικτυακό εξ αποστάσεως πρόγραμμα έχουν στη διάθεσή τους όλες τις κατάλληλες πληροφορίες για να ξεκινήσουν τις σπουδές τους οργανωμένα.

Μετά την πρώτη επαφή με το πρόγραμμα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και κατά τη διάρκεια της πορείας των σπουδών τους οι εκπαιδευόμενοι εξακολουθούσαν να έχουν θετικά συναισθήματα αλλά σε διαφορετική ένταση. Συγκεκριμένα, το συναίσθημα της χαράς φαίνεται να φθίνει λόγω των δυσκολιών του προγράμματος που αντιμετωπίζουν και ταυτόχρονα φαίνεται να αυξάνεται η ικανοποίησή τους καθώς έχουν την αίσθηση ότι τα καταφέρνουν και αντεπεξέρχονται στις δυσκολίες του προγράμματος. Καθώς οι εκπαιδευόμενοι μεταβαίνουν σταδιακά από την 1^η στην 4^η Θ.Ε παρατηρήθηκε ότι το συναίσθημα του άγχους μειώνεται σημαντικά. Αυτό οφείλεται κυρίως στην εξοικείωσή τους με τη μεθοδολογία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης καθώς και με τις γενικότερες διαδικασίες του προγράμματος. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι Juutinen και Saariluoma (2008) καθώς επισημαίνουν ότι η μη εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τη μεθοδολογία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι δυνατόν να προκαλέσει απογοήτευση, σύγχυση και να μειώσει το ενδιαφέρον τους για μάθηση. Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί η διαπίστωση ότι το συναίσθημα της μοναξιάς/απομόνωσης δεν διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα συναισθήματα, γεγονός που οφείλεται στο ιδιαίτερο περιβάλλον της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και της μη φυσικής παρουσίας των εκπαιδευομένων στο χώρο μάθησης. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα κατέληξαν στην έρευνά τους και οι Ζεμπύλας, Θεοδώρου και Παυλάκης (2009).

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα αναφερόταν στους παράγοντες οι οποίοι δημιουργούν έντονα θετικά ή αρνητικά συναισθήματα στους εκπαιδευομένους όπως οι ΤΠΕ, οι ΟΣΣ, οι γραπτές εργασίες και οι εξετάσεις. Όπως διαπιστώθηκε, η χρήση των ΤΠΕ δημιουργεί θετικά συναισθήματα στους εκπαιδευομένους και κυρίαρχο φαίνεται να είναι αυτό της ικανοποίησης λόγω της ευκολίας που παρέχει ως μέσο. Όσον αφορά τα αρνητικά συναισθήματα, η χρήση των ΤΠΕ είναι ικανή να επιφέρει άγχος στους εκπαιδευομένους σε σχετικά μικρό βαθμό. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα, στην πλειονότητά τους, δήλωσαν ότι γνωρίζουν «αρκετά καλά» έως «πολύ καλά» τη χρήση Η/Υ. Η δεξιότητά τους αυτή τους βοήθησε να απαλλαγούν από ένα μεγαλύτερο άγχος. Οι Hara & Kling (2003) υποστηρίζουν ότι όταν δεν παρέχεται

τεχνολογική υποστήριξη στους εκπαιδευόμενους τότε αυτοί καταλαμβάνονται από μεγάλο άγχος. Η έρευνα των MacFadden et al. (2005) επισημαίνει επίσης ότι στο σχεδιασμό ενός προγράμματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης η πλοήγηση σ' αυτό θα πρέπει να είναι εύκολη έτσι ώστε να αποφευχθούν συγχύσεις και απογοητεύσεις.

Παράλληλα, παρατηρήθηκε ότι η συμμετοχή των εκπαιδευομένων στις ΟΣΣ τους δημιουργεί έντονα θετικά συναισθήματα, ενώ τα αρνητικά φαίνεται να είναι ανύπαρκτα. Οι εκπαιδευόμενοι κρίνουν τις ΟΣΣ ως απαραίτητες στη διαδικασία της μάθησης και τις εκλαμβάνουν ως ευκαιρία φυσικής παρουσίας και επαφής με τους συμφοιτητές και τον ΚΣ. Κάτι αντίστοιχο υπογραμμίζει και ο Conrad (2002) αναφέροντας ότι η φυσική απουσία των εκπαιδευομένων από το χώρο μάθησης ανήκει στους παράγοντες που εμποδίζουν τη συνέπεια των εκπαιδευομένων στο πρόγραμμα.

Κατά την εκπόνηση των γραπτών εργασιών οι εκπαιδευόμενοι νιώθουν έντονη ικανοποίηση καθώς και εμπιστοσύνη/ασφάλεια και ανακούφιση. Από τα αρνητικά συναισθήματα το πιο έντονο είναι το άγχος και ακολουθεί ο εκνευρισμός. Στα αρνητικά συναισθήματα όπως είναι η αγωνία και ο φόβος των εκπαιδευομένων μήπως δεν λάβουν τη σχετική καθοδήγηση σχετικά με τη σύνθεση των εργασιών αναφέρεται και ο Conrad (2002). Μάλιστα οι γυναίκες κατά την εκπόνηση των γραπτών εργασιών εμφανίζονται με μεγαλύτερο άγχος σε σχέση με τους άντρες όπως επισημαίνουν και οι Angelaki & Mavroidis (2013). Επίσης, η προετοιμασία των εκπαιδευομένων για τη συμμετοχή τους στις γραπτές τελικές εξετάσεις τους παρέχει ανακούφιση και έντονη ικανοποίηση. Παρόλα αυτά, το άγχος και ο εκνευρισμός των εκπαιδευομένων που συμμετέχουν στη διαδικασία αυτή δεν παύει να είναι αμελητέο. Εν κατακλείδι, η παρούσα έρευνα έρχεται να επιβεβαιώσει τον ουσιαστικό ρόλο που διαδραματίζουν τα συναισθήματα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η δυναμική των συναισθημάτων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση θα πρέπει να εξεταστεί σε βάθος και τα δεδομένα που θα προκύψουν να ληφθούν σοβαρά υπόψη τόσο για τη δημιουργία ενός αναθεωρημένου θεωρητικού πλαισίου για τη σχέση συναισθημάτων και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης όσο και για την εφαρμογή αυτού του πλαισίου στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αθανασούλα-Ρέππα, Α. (2001). Ο ρόλος της συναισθηματικής νοημοσύνης στην αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ Διδάσκοντος Διδασκόμενου στην Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.) *Πρακτικά εισηγήσεων του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, (σσ. 33-42), Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Βάμβουκας, Μ. (1998). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ζεμπύλας, Μ., Θεοδώρου, Μ., & Παυλάκης, Α. (2009). Συναισθηματικό και διαδικτυακό - εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Το παράδειγμα της Κύπρου. *Open Education - The journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 5(1), 25-41.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Κουστουράκης, Γ., Παναγιωτακόπουλος, Χ., & Λιοναράκης, Α. (2003). Διερεύνηση των εμποδίων στην εφαρμογή της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και προτάσεις για την αντιμετώπισή τους. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, (σσ. 307-317), Αθήνα: Προπομπός.
- Παναγιωτακόπουλος, Χ., Κουστουράκης, Γ., Λιοναράκης, Α. (2003). Διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, (σσ. 393-402), Αθήνα: Προπομπός.
- Παπαπαναγιώτου, Γ., Παναγιωτακόπουλος, Χ., & Κουστουράκης, Γ. (2011). Ανίχνευση της τεχνοφοβίας και των επιδράσεών της στην περίπτωση των προπτυχιακών φοιτητών

πολιτιστικών προγραμμάτων του ΕΑΠ. Στο Α. Lionarakis (Ed.) *Proceedings of the 6th International Conference in Open & Distance Learning*, 4-6 Νοεμβρίου 2011, (σσ. 256-269), Ελλάδα-Λουτράκι: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο - Δίκτυο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης.

Ξενόγλωσση

- Anastasiades, P., & Iliadou, C. (2010). Communication between tutors-students in Distant Learning. A case study of the Hellenic Open University. *European Journal of Open, Distance and E-learning*, http://www.eurodl.org/materials/contrib/2010/Panagiotis_Chrysoula.pdf (last access 10/05/2015).
- Angelaki, C., & Mavroidis, I. (2013). Communication and social presence: The impact on adult learners' emotion in distance learning. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, <http://www.eurodl.org/index.php?p=archives&year=2013&halfyear=1&article=563> (last access 10/10/2015).
- Baumeister, R. F., DeWall, C. N., & Zhang, L. (2007). Do emotions improve or hinder the decision making process? In K. D. Vohs, R. F. Baumeister, R. F., & G. Loewenstein (Eds.) *Do emotions help or hurt decision making? A hedgefoxian perspective*, (pp. 11-31). New York: Russell Sage.
- Berenson, R., Boyles, G., & Weaver, A. (2008). Emotional intelligence as a predictor of success in online learning. *The international review of research in open and distance learning*, 9(2), <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ801091.pdf> (last access 15/05/2015)
- Cleveland-Innes, M., & Campbell, P. (2012). Emotional presence, learning, and the online learning environment. *The international review of research in open and distance learning*, 13(4), 169-292.
- Conrad, D. (2002). Engagement, excitement, anxiety and fear. Learners' experiences of starting an online course. *The American Journal of Distance Education*, 16(4), 205-226.
- Derks, D. (2007). *Exploring the Missing Wink: Emoticons in Cyberspace*. Dissertation. Open University Nederland: Leiderdorp.
- Derks, D., Fischer, A.H., & Bos, A. (2008). The role of emotion in computer-mediated communication: A review. *Computer Human Behavior*, 24, 766-785.
- Dirkx, J. M. (2001). The power of feelings: Emotion, and the construction of meaning in adult learning. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 89, 63-72.
- Dirkx, J. M. (2008). The meaning and role of emotions in adult learning. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 120, 7-18.
- Hara, N., & Kling, R. (2003). Students' distress with a web-based distance education course: Anethnographic study of participants' experiences. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 4(2), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tojde/article/view/5000102980/5000096075> (last access 10/15/2015)
- Holcomb, L. B., King, F. B., & Brown, S. W. (2004). Student Traits and Attributes Contributing to Success in Online Courses: Evaluation of University Online Courses. *The Journal of Interactive Online Learning*, 2(3).
- Jones, A., & Issroff, K. (2005). Learning technologies: Affective and social issues in computer-supported collaborative learning. *Computers & Education*, 44(4), 395-408.
- Juutinen, S., & Saariluoma, P. (2010). Emotional obstacles for e-learning - a user psychological analysis. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, <http://www.eurodl.org/index.php?p=archives&year=2010&halfyear=1&article=402> (last access 10/05/2015)
- Lehman, R. (2006). The role of emotion in creating instructor and learner presence in the distance experience. *Journal of Cognitive Affective Learning*, 2(2), 12-26.
- Martinez, M. (2001). Key design considerations for personalized learning on the Web. *Educational Technology and Society*, 4(1), 26-40.
- McFadden, R. (2005). Souls in ice. Incorporating emotion in web-based education. *Journal of Technology in Human Services*, 23(1/2), 79-98.
- O' Regan, K. (2003). Emotion and e-learning. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 7(3), 78-92.
- Rice, R., & Love, G. (1987). Electronic emotion. *Communication Research*, 14(1), 85-108, <http://www.comm.ucsb.edu/faculty/rice/A22RiceLove1987.pdf> (last access 18/05/2015).
- Rovai, A., & Wighting, M. (2005). Feelings of alienation and community among higher education students in a virtual classroom. *Internet and Higher Education*, 8, 97-110.
- Thomas, L. (2002). Student relation in higher education: The role of institutional habitus. *Journal of*

- Educational Policy*, 17(4), 423-442.
- Vrasidas, C., & Zembylas, M. (2003). The nature of cross-cultural technology-mediated communication in globalized distance education. *International Journal of Training and Development*, 7(4), 271-286.
- Wosnitza, M., & Volet, S. (2005). Origin, direction and impact of emotions in social online learning. *Learning and Instruction*, 15, 449-464.
- Zembylas, M. (2008). Adult learners' emotions in online learning. *Distance Education*, 29(1), 71-87.

Παράρτημα Α: Μέρος του ερωτηματολογίου της έρευνας

Ανώνυμο Ερωτηματολόγιο

1. Όταν ξεκινήσατε το πρόγραμμα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης πόσο έντονα βιώνετε τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

2. Σήμερα, έχοντας ολοκληρώσει ένα μέρος των σπουδών σας, σε ποιο βαθμό βιώνετε τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

3. Το περιβάλλον της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η χρήση των ΤΠΕ (Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας) σε ποιο βαθμό σας δημιουργούν τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

4. Η συμμετοχή σας στις ΟΣΣ πόσο έντονα σας δημιουργεί τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

5. Η διαδικασία εκπόνησης γραπτών εργασιών σε ποιο βαθμό σας δημιουργεί τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

6. Η ολοκλήρωση και αποστολή των γραπτών εργασιών σε ποιο βαθμό σας δημιουργεί τα παρακάτω συναισθήματα;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

7. Αν έχετε ολοκληρώσει τουλάχιστον μια θεματική ενότητα, η προετοιμασία για τη συμμετοχή σας στις γραπτές εξετάσεις ποια από τα παρακάτω συναισθήματα σας δημιουργεί και σε ποιο βαθμό;

Θετικά συναισθήματα						Αρνητικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5	Άγχος	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5	Απόγνωση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5	Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5	Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5	Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

8. Ποια από τα παρακάτω θετικά συναισθήματα και σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνητρο στην ολοκλήρωση των σπουδών σας;

Θετικά συναισθήματα					
Χαρά	1	2	3	4	5
Ικανοποίηση	1	2	3	4	5
Ενθουσιασμό	1	2	3	4	5
Εμπιστοσύνη/Ασφάλεια	1	2	3	4	5
Ανακούφιση	1	2	3	4	5

9. Ποια από τα παρακάτω αρνητικά συναισθήματα και σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν εμπόδιο στην ολοκλήρωση των σπουδών σας;

Αρνητικά συναισθήματα					
Άγχος	1	2	3	4	5
Απόγνωση	1	2	3	4	5
Εκνευρισμό	1	2	3	4	5
Μοναξιά/Απομόνωση	1	2	3	4	5
Αγανάκτηση	1	2	3	4	5

Σας ευχαριστούμε για την πολύτιμη βοήθεια και για το χρόνο που διαθέσατε.

Παράρτημα Β: Το Πρωτόκολλο των συνεντεύξεων

Στόχος της συνέντευξης είναι να καταγραφούν όσο το δυνατόν περισσότερα συναισθήματα και βιώματα φοιτητών του ΕΑΠ, κατά την επαφή και συμμετοχή τους στο ιδιαίτερο περιβάλλον που ορίζει το πρόγραμμα της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης

Μέρος Α' (Δημογραφικά στοιχεία)

- Ποιο είναι το όνομά σου;
- Πόσο χρονών είσαι;
- Είσαι ελεύθερος/η, παντρεμένος/η; Έχεις παιδιά;
- Κατά τη διάρκεια των σπουδών σου εργάζεσαι;
- Οι σπουδές σου στο ΕΑΠ είναι σε επίπεδο προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό;
- Η θεματική ενότητα που παρακολουθείς στο ΕΑΠ είναι η....;

Μέρος Β' (Συναισθήματα εκπαιδευομένων και εξΑΕ)

- Όταν ενημερώθηκες για πρώτη φορά ότι έγινες δεκτός/η στο ΕΑΠ και πριν ακόμη έρθεις σε επαφή με το περιβάλλον της εξΑΕ ποια ήταν τα συναισθήματα σου (η πρώτη σου αντίδραση);
- Καθώς ήρθες σε επαφή με το νέο περιβάλλον της εξΑΕ υπήρξαν κάποια πράγματα /παράγοντες που σε προβλημάτισαν ή σε ανακούφισαν; (π.χ.: η μεθοδολογία της εξΑΕ, οι ΟΣΣ)
- Μέσα από τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα της εξΑΕ, νιώθεις ότι ανήκεις σε μια ομάδα ή πιστεύεις ότι κινείσαι περισσότερο αυτόνομα; (βρίσκεσαι σε μια μοναχική πορεία)
- Υπήρξαν φορές που ένιωσες απομονωμένος/η;
- Στη μέχρι τώρα πορεία σου βιώνεις κάποια θετικά συναισθήματα και ποια είναι αυτά; Που οφείλονται κυρίως;
- Αντίστοιχα θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια αρνητικά συναισθήματα; Που οφείλονται;
- Υπάρχουν κάποιοι συγκεκριμένοι παράγοντες (π.χ ΟΣΣ, γραπτές εργασίες, βαθμολόγηση...) που σου δημιουργούν αυτά τα συναισθήματα;
- Κάνοντας ένα απολογισμό της μέχρι τώρα πορείας σου ποια ήταν τα συναισθήματα που βίωνες πιο έντονα και για μεγαλύτερο διάστημα;

Μέρος Γ' (Συναισθήματα εκπαιδευομένων και η επικοινωνία με ΚΣ)

- Πόσο συχνά επικοινωνείς με τον καθηγητή-σύμβουλο;
- Νιώθεις οικειότητα/άνεση στην επικοινωνία μαζί του;
- Για ποιους λόγους επικοινωνείς συνήθως μαζί του;
- Όταν βρίσκεσαι σε κάποια δύσκολη κατάσταση και νιώθεις συναισθηματικά πιεσμένος παίρνεις την πρωτοβουλία να επικοινωνήσεις με τον καθηγητή-σύμβουλο;
- Θεωρείς ότι ο καθηγητής-σύμβουλος σε στηρίζει συναισθηματικά;
- Πιστεύεις πως ο σύνθετος ρόλος του ΚΣ θα πρέπει να ενσωματώνει και τη δεξιότητα αυτή;
- Τι είναι αυτό που αποζητάς από την επικοινωνία σου με τον ΚΣ, την επίλυση αποριών ή τη συναισθηματική υποστήριξη;
- Πιστεύεις πως αυτά τα δυο είναι ασύμβατα ή το ένα συμπληρώνει το άλλο;

Μέρος Δ' (Συναισθήματα και ολοκλήρωση σπουδών)

- Τι θα μπορούσε κατά την γνώμη σας να αποτελέσει εμπόδιο για την ολοκλήρωση των σπουδών σας;
- Τα εμπόδια αυτά ποια αρνητικά συναισθήματα σας δημιουργούν;
- Πιστεύετε ότι τα αρνητικά αυτά συναισθήματα θα μπορούσαν να σας οδηγήσουν ακόμη και στο να διακόψετε τις σπουδές σας;